

ASKERİ HARCAMALAR VE AMBARGONUN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİLERİ: İRAN ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ^(*)
Amin AALI^(**)
Ömer Selçuk EMSEN^(***)

Özet: İran 1970'lerin sonundan itibaren gerek iç, gerekse dışsal birçok olumsuz faktörün etkisinde kalan bir ülke olmuştur. Özellikle 1979 devrimi ve 1980'de başlayan 8 yıl süren Irak savaşı, işgücü ve sermaye kayıplarına neden olmuştur. Söz konusu bu kayıpların İran ekonomisinde ne gibi değişiklikler meydana getirdiği ambargo, yaptırımlar ve savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olası etkileri bu çalışmada sınır testi yöntemiyle araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre uzun dönemde askeri harcamaların ve ekonominin dışa açıklığın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise askeri harcamaların büyüme üzerinde istatistiki açıdan anlamlı ve pozitif etkilerine karşılık, dışa açıklığın anlamlı etkiler doğurmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ekonomik büyüme, Askeri harcamalar, Savaş, Ambargo, ARDL yaklaşımı.

THE EFFECTS OF MILITARY EXPENDITURE AND EMBARGO ON ECONOMIC GROWTH: AN APPLICATION OF IRAN

Abstract: Iran has been a country are exposed to many negative factors both domestic and external since the late 1970s. Especially the 1979 revolution and the Iraq-Iran war which started 1980 and lasted eight years, has led to the loss of labor and capital. In this study the economy of Iran, what changes it has caused losses in the embargo, sanctions and the possible effects of defense spending on economic growth were investigated using the method of bounds testing. According to the results of study it has been identified military spending and openness of the economy in the long term positive effect on economic growth. In the short term, the growth of military spending is statistically significant and positive impact on the economic growth beside this result there were no significant effects of openness on economic growth

Key words: Economic growth, Military expenditure, War, Embargo, ARDL approach.

I. Giriş

Ekonomik büyüme üzerine cari literatürdeki gelişmeler incelendiğinde, bunlar içerisinde ilk olarak klasik iktisadın emek-değer teorisi çerçevesinde büyümenin temel belirleyicisi olarak emek faktörü merkezi noktada yer almıştır. Keynesyen perspektifte ise yatırım ve dolayısıyla sermaye unsurunu ve kamu

^(*)Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

^(**)Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

^(***)Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

müdahaleciliğini temel alacak şekilde Harrod-Domar modeli gelişirken; klasik iktisadın eksikliğini gidermek ve Keynesyen müdahaleciliğe tepki olarak geliştirilen Neo-klasik büyüme formu aynı zamanda Solow tipi bir büyüme kalıbına dönüşmüştür. Bu büyüme formunda reel üretim artışının gerçekleştirilebilirliğinin koşulu olarak iki üretim faktörüne; emek ve sermayeye gereksinim bulunmaktadır. Dolayısıyla Solow tarafından geliştirilen Neo-klasik büyüme formu şu şekilde ifade edilir:

$$g = f(K, L, A) \quad (1)$$

Burada g , büyüme oranını; K , sermaye stokunu ve L , işgücü miktarını ifade eder iken; A da dışsal olarak kabul edilen teknolojiyi temsil eder. Ancak, Solow sonrası literatürdeki gelişmeler dikkate alındığında, büyümenin nicel unsurların yanı sıra nitel unsurları da kapsadığı gözlenmiştir. Bu çerçevede içsel büyüme modelleri Solow'un öngördüğü şekliyle sistemin dışında belirlenen faktörleri de içselleştirmiştir. İçsel büyüme modelleri bakış açısında kendinden önceki modellerde dışsal kabul edilen bilgi, beşeri sermaye, ar-ge, teknolojik gelişmeler, finansal yenilikler, devletin rolü ve piyasa yapıları gibi birçok nitel gösterge modellenir olmuştur. İçsel büyüme teorisyenleri arasında Romer (1990), Lucas (1988), Barro (1991) gibi iktisatçılar önde gelmektedir. Bu yazarlar tarafından geliştirilen büyüme formu, Solow tipi büyüme kalıbına eklenen nitel değişkenlerden ibarettir. Buna göre büyüme formuna beşeri sermaye (Lucas), teknik bilgi (Romer) ve kamu politikaları (Barro) eklenerek, bu unsurlarda modellenebilmiştir.

$$g = f(K, L, S, KH, G) \quad (2)$$

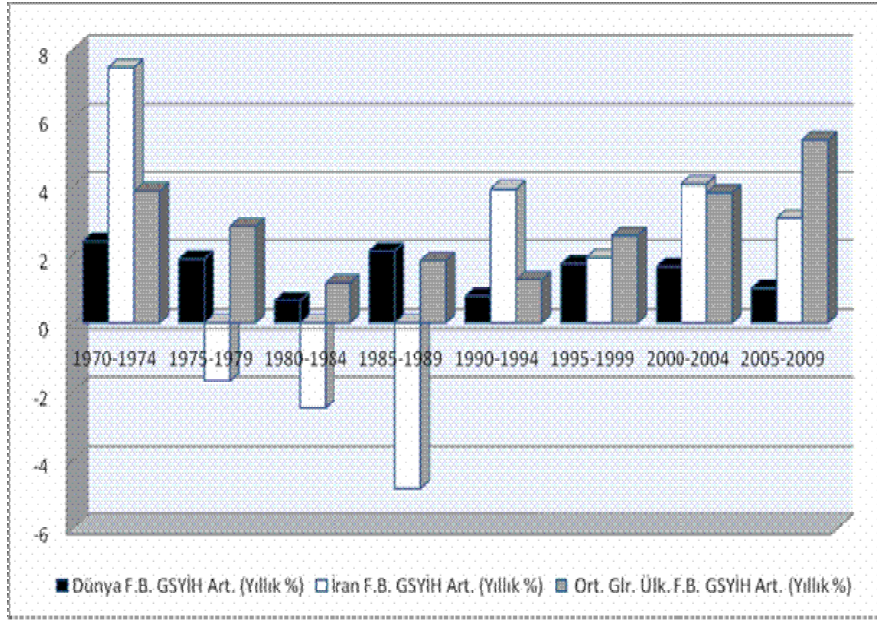
Burada (2) nolu model formunun ilk iki bağımsız değişkeni Neo-klasik formdaki sermaye ve emeği ifade ederken; S , beşeri sermayeyi temsilen okullaşmayı; KH , teknik bilgiyi ve G de kamunun boyutunu ifade eder. Genel olarak (2) nolu form ile özetlenebilecek yapı çerçevesinde büyüme kalıbı ülkelerin sahip olduğu boyuta göre farklılık gösterebilmektedir. Diğer taraftan standart büyüme formularına ilave olarak, Barro ve Sala-i-Martin (1995) çalışmasında, genel anlamda kamu ve özelde de askeri harcamalar ile savunma harcamalarının büyüme üzerine negatif ya da anlamlı olmayan etkilerinin olduğu kabulü söz konusudur. Kamunun boyutunun altyapı, ar-ge ve eğitim harcamalarını kapsamaması halinde bunun yansızlıktan da çıkarak anlamlı ve pozitif (bkz. Ram, 1986; Aschauer, 1989; Barro 1990, Morrison ve Schwartz, 1996) etkiler içerebileceği ileri sürülmektedir. Yine kamu boyutlu olarak savunma harcamaları genellikle birçok ülkede, toplam kamu harcamaları içinde çok önemli bir oranda olup, eğitim ve sağlık harcamalarından nispi olarak daha fazla paylara sahip bulunmaktadır (Saunders, 1993: 26). Ancak, eğitim ve sağlık harcamalarının aksine, askeri harcamaların ekonomi üzerine etkilerinin negatif olduğu kabulü söz konusudur. Zira savunma sanayinin geliştirilmesi için nitelikli işgücü ve büyük miktarda sermaye gerekliliği, ekonominin diğer alanları için ihtiyaç duyulan beşeri ve fiziki sermaye arzını daraltacaktır (Değer

ve Sen, 1995: 282-297). Benzer şekilde savunma harcamaları için yapılan ithalat geliştirmekte olan ülkelerin kıt döviz kaynakları üzerinde ciddi açıklar oluşturarak döviz açığı sorununa yol açar (Eshay, 1983: 87). Savunma harcamaları grubu içinde yer alan ve verimliliğe olumlu katkısı olan araştırma-geliştirme harcamalarının sivil harcamalar üzerinde olumsuz etkiler doğurması (sivil amaçlı projelere ayrılan kaynak azalır) iktisadi büyüme üzerinde negatif bir etki ortaya çıkacaktır. Bu durum, askeri teknolojinin sivil teknolojiye göre daha düşük rantabiliteye sahip olduğu görüşüne dayanmaktadır (Cappelen, vd. 1984: 372). Özetle savunma harcamaları, kıt kaynakları doğrudan üretken yatırımlardan ve beşeri sermaye birikiminden uzaklaştırır. Böylece, savunma harcamaları “yüksek büyüme oranları içeren kalkınma projeleri”nde kullanılacak kaynakları başka alanlara kaydırmak suretiyle “yüksek bir fırsat maliyetine” neden olabilir. Bu durum sadece savunma dışı kamu harcamalarını değil, aynı zamanda bağlantılı özel sektör harcamalarını da düşürür (Looney, 1994: 36). Bu doğrultuda silahsızlanma (disarmament), kalkınmanın temel faktörü olarak görülmektedir. Nitekim ABD’de Japonya’ya oranla verimlilik düşüşünün nedenleri arasında, yüksek savunma harcamalarının ekonomi üzerinde doğurduğu yük sayılmaktadır (Fontanel, 1995: 572).

Yukarıda sayılan olumsuz boyutlarına karşılık, bu durumun ülkeye yönelik tehdidin veya güvenlik ihtiyacının boyutuna bağlı olarak pozitif yönde değişebileceği ileri sürülmektedir. Askeri harcamaların da güvenliğe yönelik tehditler, sosyo-ekonomik unsurlar ve kurumsal faktörlerin bir fonksiyonu olduğu kabul edilir (Aizenman ve Glick, 2006: 154, Aizenman ve Glick, 2003: 1; Pieroni, 2007: 2-7; Aslan, 1998: 265). Zira iç ve dış tehdidin üst düzeyde olduğu ülkelerde savunma amaçlı da olsa askeri harcama yapma zorunluluğu söz konusu olabilmektedir. Aksi takdirde tehdit varken, verimsiz diye harcamadan kaçınmak belki de ülkenin yokluğu ile eş anlam taşıyabilecektir. Bu nedenle tehdidin varlığına bağlı olarak askeri harcamaların büyümeyi artırabileceği ileri sürülmektedir.

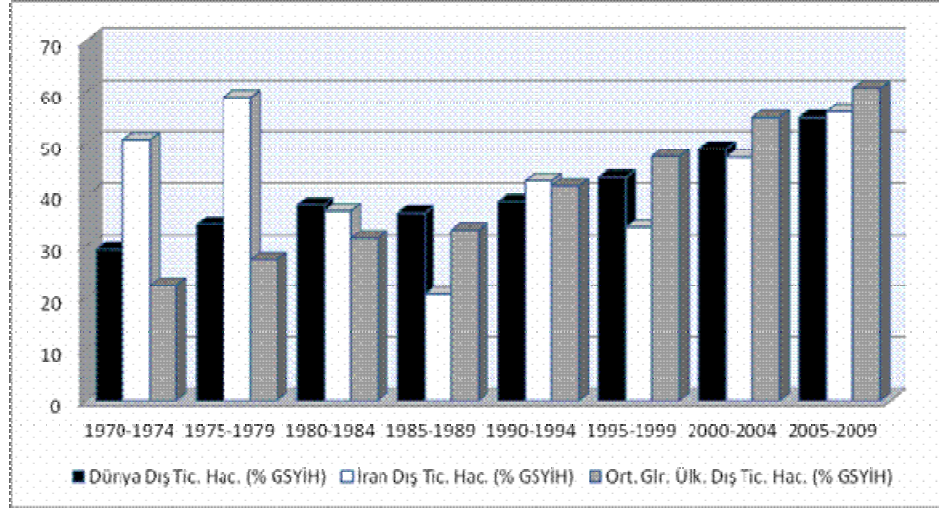
Diğer taraftan Torbat (2005) tarafından yapılan çalışmada ABD’nin İran üzerine yaptırımları inceleme konusu yapılmıştır. Bu çerçevede nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olan devletler ABD tarafından haydut devletler (rogue states) olarak tanımlanmaktadır. 1979 devrimi ile birlikte İran bu kategoride ele alınarak bir takım yaptırımlar uygulanırken; 1995’den itibaren de yaptırımlar askeri boyutun yanı sıra ekonomik boyutu da kapsamıştır. Devrimin hemen öncesinde 1978’de ABD, Almanya’dan sonra İran’ın ikinci büyük ticari (Almanya’nın ithalatı %19 ve ABD’nin ithalatı da %16) partneri iken, Kasım 1979’daki rehine kriziyle birlikte ilişkiler bir anda kesintiye uğramıştır (Torbat, 2005: 407-409). Dolayısıyla ülkelere özgü olacak şekilde büyüme kalıbında değişikliğe gidilebilirken; özellikle uzun süre monarşi ile yönetilen ve dolayısıyla otoriter devlet yapısına sahip olan İran’da, devrim sonrasında da gerek devrimleri oturtabilme, gerekse ortaya çıkan negatif dışsal yapılar nedeniyle otoriter yapının devamı söz konusu olmuştur. Diğer taraftan

devrim sürecine paralel olarak Saddam Hüseyin'in Irak'ı ile olan savaşın ortaya çıkardığı savaş ekonomisi ile savaş süresince başta ABD tarafından uygulanan askeri ambargo da savaş sonrasında nükleer boyut gerekçe gösterilerek genel ekonomiyi kapsatır (Fayazmanesh, 2002: 226). Dolayısıyla İran hem savaş hem de ambargodan kaynaklanan baskıyı ekonomisi üzerinde en ederinden hisseden devlet olmuştur.

Şekil 1: Dünya, Orta Gelirli Ülkeler ve İran Ekonomisinde F.B. GSYİH Büyüme Değerleri

1970-2009 arası dönem incelendiğinde, 1975'lerden İran ekonomisinde büyümede durağanlaşmanın başladığı ve bunun devrim sürecine bağlı olarak derinleştiği gözlenirken, bu durumun İran-Irak savaşının başladığı 1980'den sonra daha da derinleşerek devam ettiği; savaşın uzamasına paralel olarak fert başına gelir açısından negatif büyüme skorlarının ortaya çıktığı gözükmektedir. Diğer taraftan gerek savaşın, gerekse ambargonun etkisiyle 1970'lerdeki dışa açıklık düzeyinin de ancak 2000'li yıllardan sonra yakalanabildiği dikkati çekmektedir.

Şekil 2: İhracat ve İthalat Toplamının GSYİH İçerisindeki Payı Olarak Dışa Açıklık Değerleri

Yukarıdaki grafikler eşliğinde, genel olarak ortadoks iktisat literatüründe liberalizm ve dışa açılma süreçlerinin ekonomiler üzerinde olumlu etkiler yaratacağına dair düşüncede, ihracatçı sektörlerin dünya pazarlarına erişimine paralel olarak kaynakların en etkin alanlarda değerlendirileceği ve böylece ekonomik büyümenin daha üst düzeyde gerçekleşeceği kabulü bulunmaktadır. Ancak, literatürde bu olgunun daha çok gelişmiş ülke ekonomilerine avantaj sağladığı ve buna karşılık gelişmemiş ülke ekonomilerinde ticaret hadlerindeki bozulmaya bağlı olarak dışa açıklıktan beklenen kazançların ortaya çıkmadığı görüşü de yaygındır. Bu görüşün savunucuları, gelişmiş ülkelerin de gelişmenin ilk aşamalarında korumacılığı savunduğu ve gelişme dinamikleri ortaya çıktıktan sonra da dışa açıklığın savunucusu konumuna geçtikleri iddia edilmektedir. Bu tür bir reçetenin savunuculuğunu, Alman iktisatçı F. List'in ilk defa kullanmış olduğu "kicking away the ladder" (merdiven itme) cümlecığı ile açıklamaya çalışmıştır. Dolayısıyla liberal anlayışta büyüme-açıklık arasındaki pozitif yöndeki ilişkilere karşılık, otarşiyi savunanların görüşlerinde de korumacılık-büyüme ilişkilerine vurgu yapılmaktadır. Bu açıdan başlangıçtaki asgari ambargonun, daha sonrasında ekonomik ambargoya dönüşmesiyle İran bir tür otarşiyeye zorlanmıştır. Diğer taraftan savaşın kaynak tahribatı yaratmasına bağlı olarak büyüme üzerine yarattığı olumsuz etkilerin ise savaş sonrasında kendi kendine yeter bir savunma ve dolayısıyla caydırıcı bir askeri sanayileşme hamlelerinin de büyüme olumlu etkilerinin olduğu ileri sürülmektedir.

Konumu gereği hem dışa kapanan ve/veya kapatılan hem de askeri güç edinme eğilimi içerisinde olmaya yönelen ve/veya yöneltlen İran ekonomisi dünya ekonomisinde kendine özgü bir yapıya sahiptir. Bu perspektifte İran

ekonomisinin büyüme kalıbı araştırılırken; kendine özgü ortaya çıkan unsurların ekonomik büyüme üzerine etkilerinin belirleyicileri inceleme konusu yapılacaktır.

II. Literatür Araştırması: Savaş Ve Ambargo

Ülkelerin egemenliğinin ve ulusal varlığının devamının sağlamak için yapılan ve ülke bütünlüğüne yönelik tehditlerin artan bir fonksiyonu olan savunma harcamalarının büyüklüğü, ülkelerin milli gelirlerinden ayırdıkları pay ile ifade edilir. Ülkelerin savunma harcamaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sürekli artış gösterdiği, soğuk savaşın sona ermesiyle ve süper güç çekişmelerindeki azalmayla birlikte de düşüşe geçtiği ve 1998'den sonra tekrar artmaya başladığı gözlenmektedir. Bu artış Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kuzey Amerika ve Doğu Asya'daki ekonomik, politik ve teknolojik trend değişimi ile ilgili olduğu düşünülmektedir (SIPRI Yearbook 2002). Gelecekte dünyada savunma harcamalarındaki artışın daha da hızlanması beklenmektedir. Ülkelerin savunma harcamalarının ekonomik etkisi sürekli tartışılmasına rağmen, çok az sayıdaki araştırmacı savunma harcamalarını incelemiştir.

Burada İran üzerine yapılması planlanan çalışmada İran'ın dünya ekonomisinde istisnai bir nitelik taşıdığı dikkat çekmektedir. Özellikle 1979 devrimi ve 1980'de Irak ile başlayan ve 1980'e kadar süren savaşın yansımaları arasında kaynakların bu noktaya kayması büyümeyi sekteye uğratan unsurların başında gelmiştir. Diğer taraftan gerilim unsuru olarak kabul edilmesinin yanı sıra gerilimi caydırıcı hale getirebilmek amacıyla da bu kez yine savunma harcamalarına ağırlık veren yapının sürdürüldüğü gözlenmektedir. Ayrıca Irak savaşı süresince başlatılan askeri ambargonun daha sonrasında bir tehdit olarak görülmesine paralel olarak ekonomik boyutu da içerdiği gözlenmiştir. Dolayısıyla İran ekonomisi savaş ve sonrasında dışsal tehdit olarak algılanmasına paralel olarak askeri harcamalara ağırlık verirken; tehdit unsuruna bağlı olarak askeri-savunma amaçlı harcamaların büyüme üzerine pozitif etkilerinin olacağına dair bir literatür söz konusu olduğu gibi, bu durumun kaynakların refahtan uzak alanlarda kullanılmasının aynı zamanda büyüme üzerine olumsuz etkiler yaratacağını ileri süren literatür de bulunmaktadır. Diğer taraftan ambargo uygulamaları ile karşılaştırmalı üstünlük yapıları dikkate alınmadan, ülkenin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetleri üretme gereği de bir tür otarşiyi beslerken; bunun da liberal bakış açısından sapmanın bir yansıması olarak üretim ve GDP üzerine olumsuz yansımalarının olacağına dair görüşlerin yanı sıra belirli bir düzeye gelmeden dışa açılmanın büyüme üzerine olumsuz yansımaları olacağına dair başını Feder (1982)'in çektiği literatürden de etkilenmeler söz konusudur. Çalışmanın takip eden kısmında bu teorik görüşleri test esen çalışmaların kısa bit bir literatür özeti sunulacaktır.

Aizenman ve Glick (2003) tarafından yapılan çalışmada 1989-1998 arası dönem için 90 ülkeye yönelik olarak ekonomik büyüme üzerine askeri harcamalar ile ar-ge harcamaları yoluyla ekonomik yapı, beşeri sermaye

birikimi ve yaparak öğrenme arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu çerçevede askeri harcamaların GSYİH'ya oranı ve savaş ya da çatışma-gerilim gölge değişkeni ile kontrol değişkenleri olarak reel kişi başına GSYİH'nın (logaritmik) başlangıç düzeyi, eğitim (orta ve yüksek öğretimde okullaşma oranının logaritması), nüfus artış hızı ve yatırımların GSYİH'ya oranı değişkenleri alınmıştır. Regresyon tahminlerinde dış tehditleri de içeren askeri harcamaların büyüme artırdığı, ancak rant kollama davranışı ile yolsuzluğun dahil edilmesiyle hesaplanan askeri harcamaların büyüme azalttığı gözlenmiştir. Buradaki ilişkilerde ise doğrusal olmayan bir bağlantının tespiti yapılmıştır.

Abu-Bader ve Abu-Qarn (2003) tarafından yapılan çalışmada Mısır (1975-1998), İsrail (1967-1998) ve Suriye (1973-1998) üzerine kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri göstermek amacıyla çok değişkenli eşbütünleşme (multivariate cointegration) ve varyans ayrıştırmaya (variance decomposition) gidilmiştir. Bu çerçevede temel hipotez, klasik ya da neoklasikler ile Keynesyen düşünce çerçevesinde kamu harcamalarının büyüme üzerine etkilerinin yönünü belirlemektir. Kamu harcamalarının ve askeri harcamaların GDP'ye oranının doğal logaritmaları, reel GSYİH'nın doğal logaritması ile İsrail (1985) ve Mısır (1991) reformları sonrası yıllar için 1 ve öncesi için 0 gölge değişkeni atanmıştır. Analizlerde kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru negatif yönlü ilişkiler bulunurken; kamu harcamalarının askeri boyutunun büyüme üzerine negatif ve buna karşılık kamunun diğer harcama kalemlerinin pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.

Pieroni (2007), içsel teknoloji bir ekonomik büyüme modelinde, kamu harcamalarının askeri ve sivil bileşenlerinin payının yarattığı etkiyi içerecek şekilde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 90 ülke üzerine test etmiştir. Bu çerçevede askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerine doğrusal olmayan etkileri dikkate alınmıştır. Parametrik kısmi korelasyonlar, ampirik bulgularla örtüşürken; parametrik olmayan yaklaşımlarla da tahminlerin sağlamlığı test edilmiştir. Teori ile paralellik gösterecek şekilde yüksek düzeyde askeri yükün olduğu ülkelerde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişkiler yakalanmıştır.

Junior ve Shikida (2008), Aizenman ve Glick (2006) tarafından yapılan çalışmayı referans alarak Neo-klasik bir büyüme formu üzerine askeri harcamalar ile büyüme arasındaki ilişkileri 88 ülke üzerine araştırmışlardır. Bu çerçevede 1988-2003 arası dönem için reel kişi başına gelir ortalamasının logaritması, nüfus artış hızı, 1990 yılı için 25 yaş ve üzeri nüfusun ikinci öğretimde okullaşma oranı, yatırımların GDP içerisindeki payı ile yıllık askeri harcamaların ortalaması ile tehdit değişkenleri kullanılmıştır. İki aşamalı En Küçük Kareler (2OLS) ile yapılan tahminlerden ilkinde askeri harcamaların belirleyicisi olarak dışsal tehdit unsuru alınarak orijinal büyüme formuna eklenmesi yapılmıştır. Elde edilen bulgularda askeri harcamaların büyüme

üzerine etkileri negatif iken; bunun dışsal tehdidin varlığında pozitive döndüğü belirlenmiştir.

Hirnisca vd. (2008), 1965-2006 yılları için ASEAN-5 (Endonezya, Tayland, Singapur, Malezya ve Filipinler) ülkelerine yönelik olarak askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiler, Paseran (2001)'ın ARDL ve Stock and Watson (1993)'un dinamik OLS yöntemi ile analizler yapılmıştır. Çalışmada askeri harcamaların GDP'ye oranı, reel GDP ve reel kişi başına GDP değerleri alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre Malezya ve Filipinler için anlamlı ilişkiler yakalanamamış iken; Endonezya ve Tayland (askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü) ile Singapur (çift yönlü) için uzun dönemli ilişkiler yakalanabilmiştir.

Heo (2009), ABD'de 1954-2005 yılları arası için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz ettiği çalışmasında Neo-klasik büyüme fonksiyonunda yer alan emek ve sermaye unsurlarının yanı sıra askeri ve askeri olmayan kamu boyutuna ilaveten sivil harcamalar dahil edilerek üç sektörlü Feder-Ram (1986) modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ABD'de savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine anlamlı etkilerinin olmadığı tespit edilmiştir.

Kusi (1994), 77 gelişmekte olan ülke üzerine genel olarak 1971-1989 arası dönem için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri nedensellik testleri ile araştırmıştır. Bu çerçevede GDP'nin büyüme oranının ve askeri harcamaların GDP içerisindeki payının logaritmaları alınmıştır. Test sonuçlarına göre nedensel ilişkilerin her ülkeyi kapsamadığı, yani ülkeye göre değiştiği gibi, ilişkinin hem yönü hem de anlamlılığı farklılık arz etmektedir. Chowdhury (1991), 55 GOÜ için zaman serileri verileri kullanarak Granger nedensellik testlerini gerçekleştirdiği çalışmasında çoğu ülkede savunma harcamaları ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edememiştir. Yine Özmucur (1995) tarafından yapılan çalışmada, 1981-1991 döneminde Türkiye'de savunma harcamaları ile büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Torbat (2005) tarafından yapılan çalışmada ABD tarafından ekonomik ve siyasal yaptırımlarla tecrit edilmeye çalışılan İran ekonomisine ambargonun etkileri betimleyici olarak incelenmiştir. Ekonomik etkiler açısından teklif eğrileri ile tüketici artığından hareketle yapılan incelemelerde, yaptırımların İran ekonomisinde bir takım olumsuz yansımalarının olduğunu ortaya koymuştur. İran'ın petrol dışı ihracatı ile sermaye malları ithalatı üzerine ticari kısıtlamaların etkileri, İran'ın petrol ihracatı üzerine etkileriyle mukayese edildiğinden daha önemli bulunmuştur. Diğer taraftan finansal yaptırımların etkisinin de artan fonlama maliyetleri nedeniyle ticari kısıtlamaların yarattığı tahribattan daha fazla çıkmıştır. Şöyle ki, ticari finansal kısıtlamaların İran ekonomisi üzerine etkisinin GDP'nin %1.1'i olduğu ileri sürülmektedir.

Savunma harcamalarının olumsuzluk yaratan boyutlarına karşılık, ülkeye yönelik tehditlerin varlığında, yaşamı sürdürebilmenin zorunlu koşulu olarak da

bu harcamalara gereksinim duyulmaktadır. Aşağıdaki tabloda kamu harcamalarındaki gelişmeler seçilmiş ülkeler bazında verilmiştir.

Tablo 1: *Savunma Harcamalarının En Yüksek Olduğu 15 Ülke (2010)*

Ülke	Harcama Miktarı (milyar ABD \$)	2001-2010 Yılları Arası Değişim(%)	GSYİH'daki yüzde (%)	Dünya Savunma Harcamaları İçindeki Payı (%)	Satınalma Gücü Paritesine Göre (milyar ABD \$)
ABD	698	81.3	4.8	43	698
Çin	119	189.0	2.1	7.3	210
İngiltere	59.6	21.9	2.7	3.7	57,6
Fransa	59.3	3.3	2.3	3.6	49,8
Rusya	58.7	82.4	4.0	3.6	88,2
Japonya	54.5	-1.7	1.0	3.3	43,6
Suudi Arabistan	45.2	63.0	10.4	2.8	64,6
Almanya	45.2	-2.7	1.3	2.8	40
Hindistan	41.3	54.3	2.7	2.5	116
İtalya	37.0	-5.8	1.8	2.3	32,2
Brezilya	33.5	30.0	1.6	2.1	36,2
Güney Kore	27.6	45.2	2.8	1.7	40,8
Avustralya	24.0	48.9	2.0	1.5	17,3
Kanada	22.8	51.8	1.5	1.4	19,4
Türkiye	17.5	-12.2	2.4	1.1	23,9

Kaynak: <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/15majorspenders/milex/resultoutput/15majorspenders>

Tablodaki veriler, dünya ekonomisinde savunma harcamalarına en fazla pay ayıran 15 ülkeye ilişkin değerleri sunmaktadır. Bu veriler incelendiğinde, Almanya, Japonya ve Türkiye dışındaki ülkelerde kamu harcamaları içerisinde savunma harcamalarının payının da arttığı dikkat çekmektedir.

III. Uygulama Sonuçları

İran ekonomisi üzerine yapılan çalışmada, dünya ekonomisinde hem savaş hem de uygulanan ambargo ile kendine özgü kalıpların oluştuğu bir yapının varlığı dikkat çekmektedir. Bu yapının da İran ekonomisinde büyümenin kalıbının farklılaşmasına neden olacağı düşünülebilir. Çalışmada 1965-2008 dönemi sermaye birikimi, işgücü, askeri harcamalar yüksek öğrenim eğitim harcamaları ve dış ticaret hacmi değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri setleri İran Merkez Bankası ve World Development

Indicators'den yararlanılarak derlenmiştir. Özellikle 2009 yılına ait askeri harcamalar ve eğitim harcamalarının olmaması nedeniyle, veri bütünlüğünü bozmama adına, 2009 yılı ihmal edilmiştir. Buna göre çalışmada değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, 1965-2008 döneminde ortalama GSYİH değeri 373 milyar dolardır. Diğer taraftan ortalama sermaye birikimi (CAP) 22,6 milyar dolar, ortalama işgücü miktarı (LAB) 15 milyon kişi, yıllık ortalama askeri harcamalar (MILEXP) 18,8 milyar dolar, ortalama yüksek öğrenim eğitim harcamaları (EDU) 106 milyon dolar, ortalama dış ticaret hacmi (AC) ise 178 milyar dolar civarındadır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

	GDP	CAP	LAB	MILEXP	EDU	AC
Ortalama	3.73E+11	2.26E+10	15048720	1.88E+10	1.06E+8	1.78E+11
Medyan	3.38E+11	2.02E+10	14137423	1.48E+10	1.21E+8	1.62E+11
Maksimum	7.52E+11	4.79E+10	27783266	4.08E+10	1.75E+8	3.56E+11
Minimum	1.17E+11	5.60E+9	6220126	2.83E+9	21775697	6.42E+10
Std. Sap.	1.55E+11	1.11E+10	6809557	1.08E+10	44879111	6.73E+10
Gözl. Sayısı	44	44	44	44	44	44

Tablo 3'de ise değişkenlere ait korelasyon katsayıları verilmiştir. Buna göre CAP, LAB, MILEXP, EDU ve AC değişkenlerinin GSYİH üzerine etkileri görülmektedir. Buna göre GSYİH bağımlı değişkeni üzerine bağımsız değişken olarak alınan değişkenlerden CAP ve LAB değişkenlerinin kuvvetli ve buna karşılık MILEXP, EDU ve AC değişkenlerinin korelasyon katsayısı sırasıyla 0.497, 0.634 ve 0.614 olup, orta düzeyde etkisinin bulunduğu gözükmektedir.

Tablo 3: Değişkenlere Ait Korelasyon Katsayıları

	GDP	CAP	LAB	MILEXP	EDU	AC
GDP	1.000					
CAP	0.930	1.000				
LAB	0.943	0.792	1.000			
MILEXP	0.497	0.685	0.309	1.000		
EDU	0.634	0.557	0.711	0.347	1.000	
AC	0.614	0.768	0.356	0.647	0.279	1.000

Değişkenler arasındaki korelasyon matrisi incelendiğinde ise özellikle sermaye birikimi ve GSYİH, işgücü ve GSYİH, dışa açıklık ve sermaye birikimi, işgücü ve sermaye birikimi, eğitim harcaması ve GSYİH, eğitim harcaması ve işgücü, dışa açıklık ve askeri harcamalar, sermaye birikimi ve askeri harcamalar değişkenleri arasında yüksek düzeyli pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Yukarıdaki hem betimleyici tanımlamaların hem de korelasyon istatistiklerinin yanı sıra ekonometrik bir model çerçevesinde, ekonomik büyüme ile savaş ve ambargo arasındaki ilişkiler, zaman serisi analizi ile inceleme konusu yapılacaktır. Dolayısıyla Neo-klasik büyüme formuna askeri harcamalar, eğitim harcamaları ile ambargo nedeniyle etkilenen dışa açıklık değişkenleri eklenerek, ilişkinin olup olmadığı ve bir ilişki varsa, bunun yönünün belirlenmesine çalışılacaktır. Bu çerçevede söz konusu büyüme formuna sahte regresyon sorununa düşmemek için birim kök sınamalarına ihtiyaç duyulmuştur. Bilindiği gibi bir zaman serisinin ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmiyorsa ve iki dönem arasındaki ortak varyansı yalnızca söz konusu iki dönem arasındaki uzaklığa bağlıysa, serinin durağan olduğu söylenir. Dolayısıyla yapılacak tahminler de sahte regresyon sorunu ile karşı karşıya bulunmaz (Gujarati, 2003: 713). Çalışmada modele temel teşkil eden değişkenlere ait birim kök test sınaması sonuçları Ek 1’de verilmiştir. Satınalma gücüne göre düzenlenmiş gayri safi milli hasıla, sermaye birikimi, işgücü, dışa açıklık, eğitim harcamaları ve savunma harcamaları değişkenlerinin önce logaritmaları alınmış ve daha sonra yapılan birim kök testleri sonucunda yukarıdaki değerler elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre LGDP, LCAP ve LAC değişkenlerinin birinci farkta % 5 düzeyinde anlamlı olduğu ve birim kök içermediği, buna karşılık LLAB, LMILEXP ve LEDU değişkeninin birinci farkta %1 düzeyinde anlamlı olduğu ve birim kök içermediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çalışmada verilerin durağan haliyle yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre (bkz. Ek 2) sermaye birikiminin, işgücü artışlarının ve dışa açıklığın büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yüksek öğrenim eğitim harcamalarının ise ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu değişkenlere ilişkin elde edilen katsayılar istatistikî açıdan da anlamlı bulunmuştur. Askeri harcamaların ise ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif ancak çok düzeyli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu değişkene ait katsayılar istatistikî olarak da anlamlı bulunmamıştır. Modeli bir bütün olarak incelediğimizde ise gerek R^2 değerleri gerekse F istatistikleri modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Eş-bütünleşme Testi İçin Uygun Gecikme Uzunluğu Araştırması

Trendsiz	AIC	SC	LM(1)
Eq1	-3,690	-2,940	3,55 (0,059)
Eq2	-4,156	-3,153	0,45 (0,50)
Eq3	-5,174	-3,908	2,46 (0,116)
Trendli	AIC	SC	LM(1)
Eq1	-3,683	-2,897	5,36 (0,02)
Eq2	-4,209	-3,164	1,62 (0,20)
Eq3	-5,156	-3,847	4,07 (0,04)

Eş-bütünleşme testi için uygun gecikme uzunluğu araştırmasında LM değerlerinden 0.05 ve üzeri değerlere sahip eşitlikler seçilir. LM değerleri, otokorelasyon olup olmadığını test eder. Burada otokorelasyonun olmadığı eşitliklerden AIC ve SC değerlerine göre en iyi olanın seçimi yapılır. Buna göre trendli denklem için 2 nolu eşitliğin, trendsiz denklem için ise 3 nolu eşitliğin LM değerleri açısından uygun gecikme içerdiği görülmektedir.

Tablo 5: Eş-bütünleşme Testinde Hesaplanan t ve F İstatistiklerinin Değerleri

Trendli	Trendsiz
$t_v = -1,198$	$t_{iii} = -1,927$
$F_{iv} = 4,365$	$F_{iii} = 7,480$
$F_v = 3,962$	

Yukarıda hesaplanmış olan t ve F değerleri için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından yapılan çalışmadaki kritik değerlerle karşılaştırması yapılır.

Tablo 6: F ve t Değerleri İçin Pesaran ve diğ. (2001) Kritik Değerleri

Trendli				
Önem Düzeyleri	%10	%5	%1	Mean
t_v	-3.13 / -4.37	-3.41 / -4.69	-3.96 / -5.31	-2.18 / -3.20
F_{iv}	2.33 / 3.25	2.63 / 3.62	2.90 / 3.94	1.54 / 2.27
F_v	2.53 / 3.59	2.87 / 4.00	3.60 / 4.90	1.62 / 2.45
Trendsiz				
Önem Düzeyleri	%10	%5	%1	Mean
t_{iii}	-2.57 / -4.04	-2.86 / -4.38	-3.43 / -4.99	-1.53 / -2.83
F_{iii}	2.12 / 3.23	2.45 / 3.61	3.15 / 4.43	1.29 / 2.14

Kaynak: Pesaran, M. Hashem, Yongcheol Shin and Richard J. Smith (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", Journal of Applied Econometrics, pp. 301-302, 304-305.

Kritik değer karşılaştırmasında hesaplanan F_{iii} değerinin ise %1 önem düzeyinde anlamlı bölgede olmasından hareketle uzun dönemli ilişkinin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla F_{iii} değeri açısından sınır değeri aşan durum söz

konusu olduğundan ve t değeri açısından da göreceli olarak yakınlama sağlandığından, ARDL yaklaşımında tahmin süreçleri trendsiz olarak yapılmıştır.

Uzun dönem eşitliğinin oluşturulabilmesi için uzun dönem katsayılarının hesaplanmasına gerek vardır. Uzun dönem katsayılarının hesaplanmasında hem gecikme sıralaması hem de değişken sıralaması süreçleri takip edilerek nihayetinde uzun dönem büyüme eşitliği için uygun gecikme uzunluğu AIC değerleri dikkate alınarak tespit edilebilir ve daha sonra buna bağlı katsayıların oluşturulması sürecine gidilir.

Tablo 7: ARDL (2,2,2,1,1,0) Uzun Dönem Büyüme Eşitliği İçin Hesaplanan Katsayılar

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	p değerleri
C	2.009178	1.222913	0.1116
LGDP(-1)	0.583307	0.222129	0.0138
LGDP(-2)	0.113832	0.159717	0.4819
LCAP	0.213808	0.050540	0.0002
LCAP(-1)	-0.143035	0.075524	0.0686
LCAP(-2)	-0.094147	0.072846	0.2068
LAC	0.032066	0.063532	0.6177
LAC (-1)	0.157747	0.088132	0.0843
LAC(-2)	-0.079954	0.068998	0.2563
LLAB	-0.518030	0.382768	0.1868
LLAB(-1)	0.769734	0.309422	0.0191
LMILEXP	0.059664	0.026403	0.0318
LMILEXP(-1)	-0.039635	0.024462	0.1164
LEDU	-0.044026	0.028520	0.1339
R ²	0.995251	F-istatistiği	451.3400
Düzeltilmiş R ²	0.993045	D-W istatistiği	1.991158

(2) nolu büyüme formundan hareketle oluşturulan eşitlikten hareketle uzun dönem katsayılarının hesaplanması ve böylece tahmin modeline ulaşılması söz konusudur. Uzun dönem büyüme eşitliği için hesaplanan katsayılar, GSYİH'daki artışı etkileyen faktörler istatistiki önem düzeyine bağlı olarak sırasıyla şu değişkenlerden oluşur: GSYİH'nin bir önceki dönem LGDP(-1) değeri, sermaye birikimi LCAP, işgücü LLAB(-1) ve askeri harcamalar

LMILEXP değerleri % 5 önem düzeyinde, LCAP(-1), LAC (-1) değerleri ise %10 düzeyinde anlamlı etkiler oluşturmuştur. LMILEXP(-1) değeri ile LEDU değerleri de %10 anlamlılık düzeyine yakın derecede anlamlı çıkmıştır. Ayrıca modelde elde edilen gerek R^2 değerinin, gerekse F istatistik değerinin yüksek ve anlamlı çıkması modelin anlamlılığının önemli bir kanıtıdır. Katsayılar yorumlandığında ise sermaye birikiminin GSYİH'yı olumlu etkilediği, ancak gecikmeli değerlerin; GSYİH üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu görülmektedir. Dışa açıklık ise genel olarak GSYİH'yı olumlu etkilemektedir. İşgücünün gecikmeli değerinin GSYİH üzerinde oldukça yüksek düzeyli ve anlamlı pozitif bir etkisi bulunmaktadır. Askeri harcamalar da GSYİH üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkide bulunmaktadır. Eğitim harcamaları ile GSYİH incelendiğinde, düşük düzeyli bir negatif ilişki olduğu görülmektedir.

Yukarıda tahmin edilen ARDL (2,2,2,1,1,0) eşitliğinden hareketle hesaplanan ekonomik büyüme üzerine sermaye birikimi, dışa açıklık, işgücü artışı, askeri harcamalar ve eğitim harcamalarına ait uzun dönem tahmin modeli sonuçları Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8: ARDL (2,2,2,1,1,0) Uzun Dönem Büyüme Eşitliği

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t istatistiği
SABİT	6,633986	2,141789	3,097404
LCAP	-0,077176	0,292358	-0,26398
LAC	0,362735	0,144830	2,504557
LLAB	0,831088	0,201824	4,117885
LMILEXP	0,066132	0,079125	0,835791
LEDU	46,22578	32,78791	1,409842

Yukarıdaki tabloda regresyon tahmin değerlerini özet olarak aşağıdaki şekliyle fonksiyonel bir forma dönüştürmek mümkündür:

$$Y = 6.633 - 0.334 \text{lcap} + 0.362 \text{lac} + 0.831 \text{llab} + 0.066 \text{lmilexp} + 46,22 \text{ledu}$$

Elde edilen sonuçlara göre İran'ın büyümesi üzerine askeri harcamaların, işgücünün, dışa açıklığın ve eğitim harcamalarının pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Sermaye birikiminin GSYİH üzerine negatif yönlü bir etkisinin bulunması, sermayenin üretken yatırımlara dönüşmemesi nedeniyle, ekonomik büyüme üzerinde daraltıcı bir etki oluşturmasına bağlanmıştır. Askeri harcamaların, işgücünün, dışa açıklığın ve eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü bir etkisi bulunması ise ekonomik açıdan anlamlıdır. Diğer taraftan söz konusu değişkenlerden yalnızca dışa açıklık ve işgücü artışı katsayıları istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur.

Kısa dönem ilişkide hata düzeltme teriminin, yani ECM'nin modele dahil edilmesi ve buna dayalı tahmin sürecinin işletilmesi söz konusudur. Uzun dönem ilişki araştırmasında değişkenlerin logaritmik değerleri ve buna uygun gecikme uzunluğu ile tahmin yapılırken; kısa dönem tahminde değişkenlerin logaritmik değerlerinin farkları ile oluşturulan serilerle tahmine gidilmektedir.

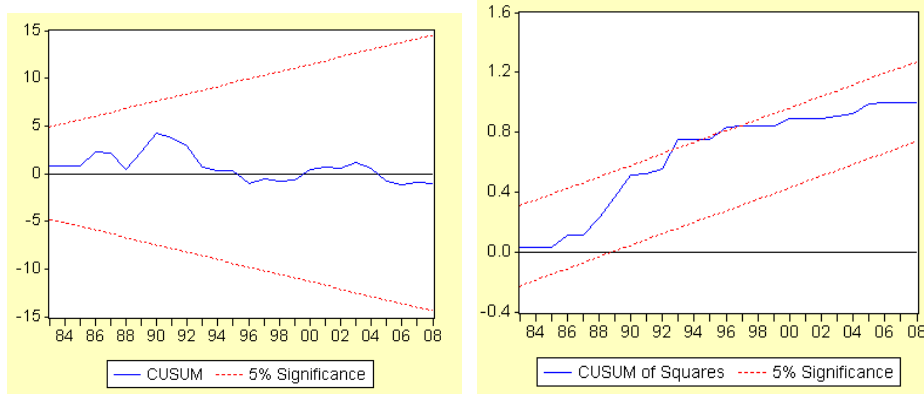
Bu serilere ilave olarak, uzun dönem büyüme eşitliğinden elde edilen artıkların (residual) bir gecikmeli değerleri hata düzeltme terimi olarak modele ilave edilir.

Tablo 9: ARDL (2,2,2,1,1,0) Kısa Dönem Büyüme Eşitliği İçin Hesaplanan Katsayılar

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p değerleri
C	0.034846	0.026968	0.2077
DGDP(-1)	0.732470	0.245013	0.0060
DGDP(-2)	0.165889	0.123828	0.1919
DCAP	0.180571	0.046753	0.0007
DCAP(-1)	-0.185512	0.067355	0.0106
DCAP(-2)	-0.075630	0.053810	0.1717
DAC	0.015914	0.056924	0.7820
DAC(-1)	0.111039	0.061294	0.0816
DAC(-2)	-0.120460	0.061071	0.0593
DLAB	-0.903755	0.312883	0.0077
DLAB(-1)	0.784078	0.339724	0.0292
DMILEXP	2.89E-12	1.03E-12	0.0092
DMILEXP(-1)	-4.15E-12	1.12E-12	0.0010
DEDU	-0.027126	0.034102	0.4336
RESID01(-1)	-1.065667	0.286565	0.0010
R ²	0.904435	F-istatistiği	17.57608
Düzeltilmiş R ²	0.852976	D-W istatistiği	1.944699
Obs. ARCH R ²		1.116543	0.290664
Obs. White R ²		33.11854	0.231407
Jarque-Bera Norm.		6.085	0.047

ECM katsayısı incelendiğinde, katsayının değeri beklendiği gibi negatif işaretli ve istatistiki açıdan anlamlıdır. Bu katsayının -1 ile -2 arasında olması, sistemin azalan değerlerde ve dalgalı olarak dengeye yöneldiğine işaret eder. Burada katsayı değerinin yaklaşık -1'e eşit olması, kısa dönemde, uzun dönemden sapmaların yaklaşık olarak 1 yıldan daha kısa sürede kendini telafi ettiğini gösterir.

Kısa dönem büyüme eşitliğini incelediğimizde GSYİH'nın bir önceki dönem DGDP(-1) değeri, sermaye birikimi DCAP, DCAP(-1), işgücü DLAB, DMILEXP ve DMILEXP(-1) değerleri %1 önem düzeyinde, DLAB(-1) değeri %5 düzeyinde ve DAC(-1) ve DAC(-2) değerleri %10 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Uzun dönemdeki büyüme eşitliğinde hem işaret hem de istatistik açıdan anlamlı olan açıklayıcı değişkenlere ilaveten, dışa açıklık göstergesi olan DAC(-2) ve askeri harcamalar DMILEXP(-1) değişkenlerinin de işaret açısından anlamlı hale geldiği görülmektedir. Kısa dönemli model bir bütün olarak incelendiğinde de gerek R^2 değeri, gerekse F istatistik değeri oldukça anlamlıdır.

Şekil 3: İstikrarlılık Testleri

Kısa dönem için oluşturulan modelin teşhis (diagnostik) test sonuçlarında da modelin yeterliliği dikkati çekmektedir. Bu noktada Cusum ve Cusum-LM kareleri grafiklerinde regresyon katsayıları ile hata terimleri varyansının genel olarak istikrarlı bir seyir izlediği görülmektedir.

Son olarak bu kısa dönemli modelin iki gölge değişken ilave ederek yapılan araştırmada gölge değişkenlerden birisi (WAR), İran-İrak savaşı ile başlayan savaş dönemidir (1980-1988). İkinci gölge değişken (EMB) ise 1980 yılında İran-İrak savaşı ile başlayan ve günümüze kadar devam eden ambargodur (1980-2008). Yapılan analizler sonucu elde edilen tahmin sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: ARDL (2,2,2,1,1,0) Kısa Dönem Büyüme Eşitliğine Kriz Gölge Değişken İlavisiyle Hesaplanan Katsayılar

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	p değerleri
C	0.047065	0.035012	0.1914
DGDP(-1)	0.682277	0.271796	0.0192
DGDP(-2)	0.154880	0.138233	0.2736
DCAP	0.192921	0.052353	0.0012
DCAP(-1)	-0.169541	0.074948	0.0330
DCAP(-2)	-0.079627	0.056060	0.1684
DAC	0.002688	0.062852	0.9662
DAC(-1)	0.117745	0.064834	0.0819
DAC(-2)	-0.100317	0.071355	0.1726
DLAB	-0.995127	0.360704	0.0109
DLAB(-1)	0.700451	0.378926	0.0769
DMILEXP	3.06E-12	1.16E-12	0.0144
DMILEXP(-1)	-4.51E-12	1.39E-12	0.0035
DEDU	-0.030187	0.037081	0.4236
RESID01(-1)	-1.022406	0.307492	0.0028
WAR	0.009061	0.017038	0.5998
EMB	-0.004919	0.012812	0.7044
R ²	0.905	F-istatistiği	14.442
Düzeltilmiş R ²	0.843	D-W istatistiği	2.037

Elde edilen sonuçlara göre modelin bir bütün olarak anlamlılığı R² ve F istatistik değerlerinden anlaşılmaktadır. Savaş değişkeninin katsayısı pozitifdir, yani savaş ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Ambargo değişkeninin katsayısı ise negatif çıkmıştır. Bu ise ambargonun ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Elde edilen katsayılar ekonomik açıdan anlamlıdır. Ancak, gerek savaş değişkeninin, gerekse ambargo değişkeninin istatistiki olarak katsayıları anlamlı çıkmamıştır.

IV. Genel Değerlendirme Ve Sonuç

İran ekonomisinde yaşanan gelişmeler incelendiğinde, İran'ın 1970'lerin sonundan itibaren gerek iç, gerekse dışsal faktörler nedeniyle çok büyük şokları tecrübe ettiği söylenebilir. Daha çok siyasal ve sosyal gelişmeler şeklinde ortaya çıkan şokların içte yaşanan 1979 devrimi ve dışsal şoklar olarak da 1980'de başlayan ve 8 yıl süren Irak savaşı, hem işgücü ve sermaye kayıplarına hem de ekonomide ağır belirsizlik ortamı yaratarak negatif arz şoklarının yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda dıştan algılanan rejim tehdidi ve bunun yayılma etkilerine karşı Irak savaşında uygulamaya konulan askeri ambargonun da

İran'ın nükleer silah üretme yönünde çabalarına paralel olarak bu kez de ekonomik ambargo ve yaptırımlara dönüştüğü bilinmektedir. İran'ın yaşadığı bu şoklar dikkate alındığında, ambargo uygulamaları ile birlikte bir tür otarşiye zorlanmasının neo-liberal perspektifte kaynakların etkin kullanımını bozarak üretim artış sürecinin sekteye uğratacağı savı söz konusudur. Ancak, bu iddiaya karşı korumacılığa ve bir tür otarşiye dayalı büyüme argümanının çalışacağı ve böylece ülkenin kendi kendine yeter düzeye geleceğine dair alternatif savlar da bulunmaktadır. Diğer taraftan gerek savaş, gerekse olası dışsal tehditler nedeniyle savunma harcamalarına daha fazla kaynak ayırma zorunluluğu da yine neo-liberal perspektifte üretimi-büyüme olumsuz etkileyeceği kabul edilmektedir. Bu sava karşılık, Huntington (2006)'un düşman varlığına bağlı olarak savaş sanayine yönelik harcamaların da ekonomiye dinamizm kazandıracağı ve büyüme sürükleyeceğine dair iddialar bulunmaktadır.

Bütün bu savlar dikkate alındığında, İran ekonomisine yönelik ambargo-yaptırımlar ile savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkilerinin neo-liberal perspektifte ileri sürüldüğü şekliyle büyüme olumsuz etkileyip etkilemediği araştırma konusu yapılmıştır. Elde edilen bulgularda, uzun dönemde askeri harcamaların ve ekonominin dışa açıklığının ekonomik büyüme üzerine olumlu yansımalarının olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan kısa dönemde ise askeri harcamaların istatistik açıdan anlamlı ve pozitif etkilerine karşılık, dışa açıklığın anlamlı etkiler doğurmadığı görülmüştür. Kısa dönemli büyüme formunda savaş gölge değişkeni atamasının büyüme üzerinde etkileri pozitif ve buna karşılık ambargo gölge değişkeninin katsayısı ise negatif, ancak istatistiki açıdan anlamlı bulunmamıştır. Sonuçlar değerlendirildiğinde, savunma harcamaları açısından İran'ın neo-liberal teze göre değil, Huntington'un tezine uygun sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Diğer taraftan dışa açıklık açısından İran ekonomisi değerlendirildiğinde, gerek ihracat, gerekse ithalat yapabilmesi ölçüsünde büyümesinin pozitif yönde etkilenebildiği gözlenmiştir ki, bu yönüyle de neo-liberal savın geçerliliği dikkat çekmektedir. Sonuç itibarıyla İran'ın iki teze de uygun bir büyüme formu yakalamasıyla kendine özgü bir dinamizm içerisinde olduğu "adeta kötü komşu mal sahibi yapar" vecizesine uygun bir yapıya büründüğü söylenebilir.

Kaynaklar

- Abu-Bader, S. and A. S. Abu-Qarn (2003), "Government Expenditure, Military Spending and Economic Growth: Causality Evidence from Egypt, Israel and Syria", *Journal of Policy Modelling*, 25: 567-583.
- Aizenman, J. and R. Glick (2006), "Military Expenditure, Threats, and Growth". *Journal of International Trade and Economic Development*, 15(2): 129-155.
- Aizenman, J. and R. Glick (2003), "Military Expenditure, Threats, and Growth", *FRBSF Working Paper*, 2003-08: 1-34.
- Aslan, M. H. (1998), Hizmet Ekonomisi, İstanbul, Alfa Yayınevi.

- Barro, R. J. (1991), "Economic Growth in a Cross Section of Countries", *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2): 407-443.
- Cappelen, A., G. N. Petter and B. Olav (1984), "Military Spending and Economic Growth in the OECD Countries", *Journal of Peace Research*, 21(4): 361-373.
- Deger, S. and S. Sen (1995), "Military Expenditure and Developing Countries", *Handbook of Defense Economics I*, (Ed: Keith Hartley and Todd Sandler), Amsterdam: Elsevier Science B.V.
- Eshay, E. (1983), *Fiscal and Monetary Policies and Problems in Developing Countries*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Fayazmanesh, S. (2003), "The Politics of the U.S. Economic Sanctions against Iran", *Review of Radical Political Economics*, 35(3): 221-240.
- Feder, G. (1982), "On Exports and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, 12: 59-73.
- Fontanel, J. (1995), "Economics of Disarmament", *Handbook of Defense Economics I*, (Ed: Keith Hartley and Todd Sandler), Elsevier Science B.V. Amsterdam.
- Gujarati, D.N. *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü. Şenesen ve G.G. Şenesen), Literatür Yayınları, 1999, İstanbul.
- Heo, U. (2009), "The Relationship between Defense Spending and Economic Growth in the United States", *Political Research Quarterly*, 63(4): 760-770.
- Hirmissa, M.T., M. S. Habibullah and A.H. Baharom (2008), "Military and Economic Growth in ASEAN-5 Countries", *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 13108 <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/13108/> (22.11.2011).
- Huntington, S. P. (2006), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (Çev. H. Şarman), Okuyan Us Yay. İstanbul.
- Junior, Ari Francisco de Araujo and Cláudio D. Shikida (2008) "Military Expenditures, External Threats and Economic Growth", *Economics Bulletin*, 15(16): 1-7.
- Kusi, N. K. (1994), "Economic Growth and Defense Spending in Developing Countries: A Causal Analysis", *The Journal of Conflict Resolution*, 38(1): 152-159.
- Looney, R. E. (1994), *The Economics of Third World Defense Expenditures*, Jai Press, Inc, London.
- Lucas, Jr., R. E. (1988), "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.
- Özmucur, S. (1995), *The Economics of Defense and the Peace Dividend in Turkey*, Boğaziçi University Presshouse, İstanbul.
- Pieroni, L. (2007), "Military Expenditure and Economic Growth" <http://carecon.org.uk/DPs/0708.pdf> (20.11.2011).

- Romer, P. M. (1990), "Endogenous Technological Change", *The Journal of Political Economy*, 98(5-2): 71-102.
- Saunders, P. (1993), "Recent Trends in the Size and Growth of Government in OECD Countries", *The Growth of the Public Sector*, (Ed: Norman Gemmill), England, Edward Elgar Publishing Limited, pp. 17-33.
- Torbat, A. E. (2005), *Impacts of the US Trade and Financial Sanctions on Iran*, Blackwell Publishing Ltd, Oxford.

EKLER

Ek 1: *ADF Birim Kök Testi Sınama Sonuçları*

Değişkenler	LGDP		LCAP		LLAB	
	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark
Değerler	-2.990	-3.646	-2.970	-4.147	-2.968	-5.029
Kritik Değerler						
1% level	-4.192	-4.205	-4.192	-4.192	-4.219	-4.205
5% level	-3.520	-3.526	-3.520	-3.520	-3.533	-3.526
10% level	-3.191	-3.194	-3.191	-3.191	-3.198	-3.194
Değişkenler	LMILEXP		LEDU		LAC	
	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark	Seviye	1.Fark
Değerler	-2.589	-4.902	-1.742	-6.814	-3.081	-3.937
Kritik Değerler						
1% level	-4.192	-4.192	-4.186	-4.192	-4.192	-4.205
5% level	-3.520	-3.520	-3.518	-3.520	-3.520	-3.526
10% level	-3.191	-3.191	-3.189	-3.191	-3.191	-3.194

Ek 2: *Regresyon Analizi Sonuçları [Bağımlı Değişken: D(LGDP)]*

Değişkenler	Katsayılar	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	0.064350	0.014870	4.327424	0.0001
D(LCAP)	0.212261	0.049419	4.295141	0.0001
D(LLAB)	-0.910268	0.320660	-2.838731	0.0075
D(LAC)	0.054081	0.023798	2.272535	0.0293
D(LEDU)	0.010366	0.033548	0.308984	0.7592
D(LMILEXP)	0.132438	0.054888	2.412893	0.0212
WAR	-0.012948	0.015135	-0.855554	0.3981
EMB	-0.007411	0.013882	-0.533869	0.5968
R ²	0.768	F-statistic		16.599
Düz. R ²	0.722	Durbin-Watson İst.		2.027